

УДК 94(092)

Ольга Матрос

ВИВЧЕННЯ ІВАНОМ ВАСИЛЬОВИЧЕМ ЛУЧИЦЬКИМ ДОСВІДУ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У ЗАКОРДОННИХ ВІДРЯДЖЕННЯХ

У статті описано діяльність Івана Лучицького в закордонних відрядженнях, в яких він перебував з метою вивчення зарубіжного досвіду навчання та виховання студентів з подальшим його впровадженням в Київському університеті Св. Володимира. З'ясовано, що І. Лучицький вивчав теорію та методологію історії як науки та навчального предмета у відомого німецького професора Лейпцізького університету, історика ліберального напрямку Г. Вуттке. І. Лучицький перейняв і застосовував на практиці історико-порівняльний метод у викладанні історичних дисциплін, окреслив його переваги та недоліки.

Ключові слова: *І. Лучицький, Київський університет Св. Володимира, закордонне відрядження, навчання, виховання, освіта.*

Актуальною тенденцією другої половини ХІХ століття було відрядження молодих вчених в закордонні університети з метою підготовки до наукової та викладацької діяльності. Молоді педагоги після повернення застосовували нові методи у викладанні відповідних дисциплін у своїх університетах. Детальний аналіз лекцій і семінарів відомих зарубіжних професорів вчені подавали у так званих «Звітах». Крім опису методики викладання, у «Звітах» була наявна оцінка молодими науковцями діяльності зарубіжних вчених, їхнього стилю викладання, ставлення до студентів, критичні зауваження щодо структури та інформативного наповнення лекцій і семінарських занять. Вчені намагалися зробити компаративний аналіз викладання наукових дисциплін у різних університетах і країнах, що було пов'язано із перспективою використання зарубіжного досвіду у вітчизняних університетах. Тому не виключенням був Іван Лучицький – відомий педагог, вчений, історик та громадський діяч, який понад 20 років провів у закордонних відрядженнях у різних країнах Західної Європи, як для збирання матеріалу для власних досліджень, так і для ознайомлення з методами навчання та виховання.

Проведений аналіз наукової літератури з теми дослідження свідчить, що деякі відомості про закордонне відрядження І. Лучицького висвітлено на сторінках праць його сучасників, зокрема Е. Тарле та В. Піскорського. У наш час про використання зарубіжного досвіду навчання І. Лучицького згадується лише частково в наукових дослідженнях та працях С. Стельмаха, В. Потульницького. Проте історіографічний аналіз наукової літератури свідчить про те, що досі немає цілісного дослідження стосовно використання зарубіжного досвіду в освітній діяльності І. Лучицького, недостатньо вивчено та висвітлено його внесок у розвиток педагогічної

освіти України.

Мета статті – висвітлити основні аспекти використання зарубіжного досвіду навчання та виховання в освітній діяльності І. Лучицького за період викладацької роботи в Київському університеті Св. Володимира.

Керівництво історико-філологічного факультету на засіданні 1 грудня 1870 року вирішило запропонувати раді відрядити за кордон приват-доцента І. Лучицького, який на той час вже склав усне та письмове випробування на ступінь магістра з загальної історії і починає публікувати свою магістерську дисертацію в «Университетских известиях» [6, с. 22]. Рада Київського університету Св. Володимира надіслала попечителю Київського навчального округу прохання про відрядження за кордон магістра І. Лучицького для підготовки до отримання звання професора з загальної історії за кошти Міністерства Народної Освіти. На засіданні ради університету 15 січня 1870 року відбулося голосування стосовно питання відрядження І. Лучицького за кордон, в результаті якого 21 особа підтримала пропозицію, а 10 осіб – відхилили, в зв'язку з чим рада університету надіслала попечителю прохання про відрядження І. Лучицького на два роки за кордон.

2 березня 1871 року І. Лучицькому була видана інструкція до занять, в якій зазначалося: 1. Магістрант загальної історії І. Лучицький відряджається в Німеччину, Францію та інші держави Західної Європи для вивчення загальної історії та ознайомлення з методами викладання цього предмета; 2. Серед закордонних університетів І. Лучицький зобов'язаний відвідати Берлінський і Лейпцизький університети; бажано, щоб І. Лучицький відвідав заняття і семінари в німецьких університетах та Ecole des Chartes в Парижі; 3. Беручи до уваги спеціальні заняття і обов'язкові відвідування лекцій в закордонному університеті, І. Лучицький зобов'язаний провести частину своїх занять під керівництвом одного із професорів німецьких університетів; 4. Звіти про проведення своїх занять І. Лучицький повинен надсилати до Міністерства Народного Просвітництва три рази в рік, акцентуючи в них на предметі своїх спеціальних занять. Інструкцію підписав В. Більбасов [6, с. 21–22].

Вже наступного року дослідник отримав закордонне відрядження як магістр Імператорського університету Св. Володимира такого змісту: «Наказом Міністерства Народної Освіти від 14 лютого 1872 року № 2 Ви відряджаєтесь на два роки за кордон з науковою метою для підготовки до отримання професорського звання з загальної історії. Протягом зазначеного терміну Ви повинні виконувати дану Вам від університету Св. Володимира інструкцію до Ваших занять за кордоном і надсилати в Департамент Народної Освіти звіти про їх проведення три рази в рік. Цей звіт за встановленим порядком буде переданий на розгляд в університет Св. Володимира та на факультет, де вирішуватиметься питання, чи заслуговуватиме він на друк в журналі Міністерства Народної Освіти. Потім, після повернення, звіти з відгуком факультету університет передасть на висновки Вченого Комітету цього ж Міністерства. Відгуки

факультетів університету стосовно звітів професорських стипендіатів слугують мотивацією для відклику з-за кордонного відрядження тих молодих осіб, які виявляться неблагонадійними в науковому плані.

Протягом Вашого перебування за кордоном Вам буде нараховуватися з 1 березня 1872 року утримання в розмірі тисячі п'ятсот рублів за рік з коштів Міністерства Народного Просвітництва. Тому Департаментом Народного Просвітництва було підписано розпорядження про видачу Вам коштів з нарахованої суми до 1 липня з відрахуванням 2 % на пенсію. А з 1 липня Департамент буде надсилати Вам стипендію за кордон на три місяці вперед векселем, який буде придбаний на ваше ім'я за прийнятим правилом від особливої канцелярії з кредитної частини, але після того, як надішлете в Департамент розписку про отримання векселя за минулу чверть року та адресу нового місця проживання.

Після повернення з відрядження Ви зобов'язані відпрацювати у відомстві Міністерства Народної Освіти, в столицях або губерніях за розпорядженням Міністерства у такому співвідношенні: два роки за кожний рік перебування за кордоном. Але Міністерство не бере на себе зобов'язання забезпечити особі, яка відряджається, професорської чи викладацької посади в якому-небудь університеті, якщо вона не буде запропонована їй самим університетом.

Час Вашого перебування в закордонному відрядженні буде зараховано Вам як служба в Міністерстві Народної Освіти у випадку отримання Вами педагогічної посади» [8, с. 1–2].

Після двох років перебування за кордоном 21 вересня 1873 року департамент Народної Освіти надіслав прохання І. Лучицького до попечителя Київського навчального округу щодо «продовження йому закордонного відрядження із збереженням отримуваних ним коштів Міністерства та подальшого розгляду прохання на раді університету» [6, с. 140].

У 1875 році указом Міністра Народної Освіти від 30 квітня доценту Київського університету Св. Володимира І. Лучицькому затверджено відрядження за кордон з 1 травня по 1 вересня 1875 року. Київський голова зауважив на тому, що немає жодних перешкод для від'їзду вченого за кордон та отримання квитанції про сплату І. Лучицьким мита у розмірі 5 рублів, і просить видати досліднику закордонний паспорт на цей термін [7, с. 112]. І все ж департамент Народної Освіти надіслав до попечителя Київського навчального округу повідомлення про те, що І. Лучицького указом Міністра Народної Освіти від 30 квітня 1875 року відправлено у відрядження за кордон у зв'язку з хворобою на термін з 1 травня по 1 вересня 1875 року [7, с. 127].

За кожен чверть перебування у відрядженні вчений надсилав звіти, які публікувалися в «Университетских известиях». Так, опубліковано «Звіт про заняття за кордоном магістра І. Лучицького» з липня по листопад 1872 року, у якому І. Лучицький повідомляв наступне: «Протягом минулих 4-х місяців мої заняття в зв'язку з закінченням лекцій сконцентрувалися

головним чином на розробці таких матеріалів: історія Франції 16 століття та історія тих політичних і соціальних рухів, які проявилися в ній з особливою силою в 2-й половині 16 століття і на початку 17. В липні я продовжував працювати в архівах і бібліотеках Парижа, а з серпня до кінця жовтня працював в архівах Гренобля, Ліона, Німа, Монпельє, Тулузи і Монтобана – міст південної Франції» [2, с. 293].

В наступному звіті про заняття магістра І. Лучицького протягом літнього семестру 1873 року під назвою «Історична семінарія Вуттке в Лейпцигу» було зазначено наступне: «Літній семестр 1873 року я провів у Німеччині як з метою вивчення вищих навчальних закладів країни (виключно історичних семінарів), так і з метою звести до єдиного цілого і детально перевірити ті матеріали, над якими я працював у Франції, матеріали в єдине ціле ще не зібрані, але вони є вагомою частиною французької історії 16 століття. Г. Вуттке належить до найбільш видатних професорів і вчених Німеччини...» [1, с. 55–56].

1874 року вчений надіслав звіт під назвою: «Нариси історії Монтобана» та «Нариси історії Монтобана. Монтобан в XVI і XVII століттях», які були опубліковані у 8 та 9 номерах журналу «Университетские известия» [3, с. 644–689].

Перебуваючи в закордонному відрядженні у 1871, 1872–1873 роках у Франції та Німеччині, І. Лучицький вивчав теорію та методологію історії у відомого німецького професора, історика ліберального напрямку Г. Вуттке на його історичних семінарах Лейпцизького університету. У професора І. Лучицький перейняв історико-порівняльний метод і його метод ведення семінарів, відзначивши три позитивних моменти. На думку В. Потульницького, «по-перше, цей метод зменшує похибку під час вивчення проблем всесвітньої історії, оскільки класифікує всі теорії і розкриває зв'язки з відповідними рухами, а також відносини кожної групи з іншими в її історичному розвитку; по-друге, він виявляє рух вгору або вниз, відповідно до якого розвивались ці теорії; по-третє, студенти не лише обговорюють історичні факти і аналізують джерела, а опрацьовують одночасно декілька джерел і вивчають теорію. Перейнявши німецьку програму роботи над джерелами, І. Лучицький, порівнюючи Францію та Німеччину, залишився на позиціях своїх колег – російських паризьких емігрантів, був стійким франкофілом та германофобом» [4, с. 37].

Тому після повернення з закордонного відрядження вчений у Київському університеті Св. Володимира більше уваги приділяв спеціальним семінарам, аніж лекціям із загальних курсів, використовуючи досвід своїх зарубіжних колег. Таким чином, створювалася творча лабораторія вченого, в якій він передавав набутий досвід і методологію дослідження своїм учням, створюючи наукові школи і розвиваючи наукові напрями [5, с. 70].

Крім того, І. Лучицький відвідував лекції з історії, які читав Фойгт («Історія французької революції»), Бідерман («Історія XIX століття»), Пюккерт («Історія XVIII століття»), деякий час перебував в Галле для ознайомлення із заняттями в семінарії Дюмлера, які деякою мірою лягли в

основу історичної семінарії Г. Вуттке [1, с. 55]. Засвоєний інформативний матеріал відвіданих за кордоном лекцій вчений використав під час читання власних лекцій на історико-філологічному факультеті Київського університету Св. Володимира. Також, це дало можливість застосувати на практиці відповідні методи навчання, а саме: пояснювально-ілюстративний і репродуктивний метод (І. Лучицький такий метод застосовував у вигляді лекції-монологу, читанні, виступу); евристичний метод (застосовувався у вигляді бесіди між студентами); дослідницький метод (педагог надавав можливість студентам виконувати усні та письмові дослідницькі роботи).

Вчений вивчав методику професора Г. Вуттке, що відрізнялася від методики Л. Ранке, який першим ввів історичні семінари в практику викладання в університеті. З педагогічної точки зору, «Г. Вуттке обирав для вивчення не лише одне джерело як центр всієї роботи, оскільки під час цього, на його думку, у студента не виробиться здатності обговорювати відоме історичне питання, а лише сформується навички аналізувати джерела. Досить зручно одночасно розглядати відоме питання та аналізувати джерела. У цьому випадку студент, на думку Г. Вуттке, виробляє в собі здатність і навички роботи з найбільш заплутаними історичними питаннями, тобто критично ставиться до факту, і разом з тим погоджується, що аналізовані джерела відносяться до цього факту. Лише за цієї умови можливе цілеспрямоване вивчення цих джерел [1, с. 55–60].

Створюючи новий план історичного семінару, Г. Вуттке використовував різноманітний історичний матеріал, який потрібно було спершу згрупувати, попередньо з'ясувавши, чи можливе таке групування фактів і теорій. Під час вирішення відомого заплутаного історичного питання перш ніж звернутися до джерел студент повинен твердо знати, які наукові аспекти досліджено, які думки науковців стосовно цього питання, проаналізувати відповідні історичні джерела. На думку Г. Вуттке, немає різниці чи розпочне студент з опрацювання джерел, чи з вивчення літератури поставленого питання. По-перше, він загубиться серед тієї інформації, не буде знати, за що взятися, що саме шукати; по-друге, студенти набудуть досвіду, оскільки їхня робота перетвориться у перевірку створених теорій стосовно поставленого питання. Чим більше думок виникне щодо поставленого питання, тим краще, оскільки студент не матиме в такому разі можливості сконцентруватися на одній теорії, а їх різноманіття та протиріччя змусять студентів шукати в історичних джерелах відповідну інформацію для усунення існуючих протиріч. Після опрацювання літератури вони переходять до аналізу джерел, які розподіляються за відомою системою згідно питання, а потім роздаються студентам, які повинні прочитати на заняттях зроблені ними замітки. Згодом прочитане перевіряють та роблять висновки згідно поставленого питання. Після вивчення всіх історичних джерел наступним етапом є їх загальна перевірка. Під час роботи над відомим джерелом студенту необхідно скласти витяг, де попередньо він повинен описати біографію тієї

особи, якій належить це джерело, та визначити актуальність та важливість цього джерела. У витязі висвітлюється лише та інформація, що прямо стосується головного питання заняття та визначається ступінь правильності або оригінальності авторського джерела. Професор попередньо готує матеріали, розробку яких доручає студентам. Викладач повинен заздалегідь проробити самостійно всю ту роботу, яку запропонує зробити студентам. Під час викладу матеріалу документа або складеної студентом хроніки професор слідкує за правильністю, точністю і повнотою передачі даних, які відносяться до питання, що розглядається. Викладач зупиняє студента у випадку помилки або пропуску необхідного матеріалу, доповнює пропущену студентом інформацію та проводить паралель між пропущеним фактом та уже відомими фактами. Також викладач пояснює студентам основи історичної критики, а потім на прикладі будь-якої хроніки і її автора вказує на ступінь достовірності, доповнюючи цим висновки і факти, які були зроблені одним зі студентів. Професор намагається дати більше простору і свободи студентам під час їхньої роботи. Але, на думку І. Лучицького, на практиці так не буває, в чому він неодноразово пересвідчувався. Коли всі джерела класифіковані та перевірені, на останніх заняттях професор пропонує студентам зробити частковий огляд подій, які стосуються проблемного питання. Таким чином, пояснюється вся фактична сторона питання, а поряд з цим висловлюється відповідна думка щодо питання, яке розглядається, та виокремлюються ті пункти, вирішення яких неможливе на основі тих фактів, які вказані в джерелі [1, с. 60–61].

Після відвіданих лекцій І. Лучицький зробив власні висновки. На його думку, Г. Вуттке використовує у своїй роботі досить широку програму та оперує великим обсягом матеріалу. Завдяки використанню історико-порівняльного методу під час викладання історичних дисциплін виробляється здатність працювати з більшою кількістю матеріалів та виокремлювати серед великої кількості різних суперечливих думок і фактів головне та другорядне. В зв'язку з відбором найбільш проблемних та заплутаних питань в результаті подальшої роботи над ними полегшується робота над відносно більш легкими і менш заплутаними питаннями. Також І. Лучицький зазначив, що теорія дуже відрізняється від практики. Студент знав лише те, що сам підготував, а підготовленою іншими студентами інформацією не володів. Якоюсь мірою це була вина Г. Вуттке, оскільки він не доводив своєї справи до кінця. Віддаючи студенту відому хроніку як документ для вивчення, він мало турбувався про те, щоб до повідомлення були вміщені результати роботи самих студентів. Майже постійно професор сам повідомляв результати. Таким чином нівелювалась свобода самостійної роботи студентів. Тому на останніх заняттях, де презентувалися всі роботи, виявлялося, що результату від виконаної роботи фактично не було. На думку, І. Лучицького, це було результатом невідповідності між програмою занять та ступенем розвитку і знань студентів, а успіх справи залежить саме від

пропорційності цих двох сторін. Для цього необхідно змінити саму програму, або підвищити рівень знань студентів» [1, с. 64–67].

Отже, закордонне відрядження І. Лучицького до Франції та Німеччини дало можливість вченому перейняти та застосовувати на практиці відповідні методи навчання в Київському університеті Св. Володимира, та мають вагоме значення для сучасної освіти, навчання й виховання, тому вони мають зайняти належне місце у вітчизняній педагогічній думці. Також здійснений аналіз дав можливість зробити висновки, що саме такі методи навчання та виховання в навчальних закладах України, на думку вченого, сприятимуть розвитку пізнавальних, індивідуальних та самостійних здібностей, інтелектуальному розвитку, формуванню відповідних знань, умінь та навичок як в учнів, так і в студентів.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Подальшого вивчення потребують такі питання, як вивчення педагогічної спадщини учнів І. Лучицького, як вихованців нових методів навчання та виховання за західноєвропейським зразком тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лучицкий И. Историческая семинария Вуттке в Лейпциге: отчет о занятиях магистра Лучицкого / И. Лучицкий // Университетские известия. – 1874. – № 2. – С. 1–68.
2. Лучицкий И. Отчет о занятиях за границею / И. Лучицкий // Университетские известия. – 1874. – № 5. – С. 293–322.
3. Лучицкий И. Очерк истории Монтобана. Монтобан в 17 и 18 веках: отчет о занятиях за границею / И. Лучицкий // Университетские известия. – 1874. – № 8–9. – С. 644–689.
4. Потульницький В. А. Українська та світова історична наука / В. А. Потульницький // Український історичний журнал. – 2000. – № 2. – С. 27–47.
5. Стельмах С. Інтернаціональна наука і національна культура: Європейські університети й академічне співтовариство в оцінках вчених Київського університету (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / С. Стельмах // Київська старовина. – 2003. – № 1. – С. 65–73.
6. Дело управления Киевского Учебного Округа о составлении в Министерство сведений о молодых людях которые могли бы быть посланы в 1871 году за границу, с целью приготовления к профессорскому званию // Управление попечителя Киевского Учебного Округа. – Ф. 707, оп. 36, сп. 365, 256 арк.
7. Сведение о службе и научной деятельности кандидата историко-филологического факультета Киевского университета И. Лучицкого // Управление попечителя Киевского Учебного Округа. – Ф. 707, оп. 41, сп. 9, 111–112, 127 арк.
8. Уведомление И. Лучицкого о командирование за границу для приготовления к профессорскому званию. 31 марта 1872 г. // Иван Васильевич Лучицкий. – Ф. 66, спр. 333, 2 арк.